

Indicis arqueològics del pas de la via Augusta per Sabadell (Vallès Occidental): la intervenció arqueològica a la riba esquerra del riu Ripoll

Jordi Roig i Buxó

En aquest article, l'autor presenta els resultats d'una intervenció arqueològica feta l'any 1999 a la riba esquerra del riu Ripoll, al costat del pont de la Salut. Per aquest indret discorria l'antic camí de Caldes de Montbui abans de la construcció del pont, l'any 1864. L'actuació arqueològica va ser motivada per les obres de condicionament de les ribes del Ripoll dins el Pla integral de millora del riu al seu pas per Sabadell.

Amb la intervenció es va obtenir una seqüència estratigràfica del marge esquerre del riu en el punt de pas del camí de Caldes, i es van identificar diversos nivells d'aportació antròpica. En el nivell inferior es documentà una preparació de còdols a l'interior d'un gran retall, que s'ha identificat com les restes de la solera d'un vial d'època romana. L'autor planteja la hipòtesi que es tracti de les restes d'un tram de la via Augusta al seu pas per Sabadell.

Introducció

Amb aquest escrit volem donar a conèixer els resultats de la intervenció arqueològica efectuada el mes de juliol de 1998 en un petit sector de la riba esquerra del riu Ripoll, al costat del pont de la Salut, dins el terme de Sabadell (Vallès Occidental). Els resultats obtinguts amb aquesta excavació puntual han permès aportar noves dades per al coneixement del traçat de la via Augusta al seu pas per Sabadell i complementar, amb dades arqueològiques recents, les propostes i els estudis plantejats des de la historiografia local.

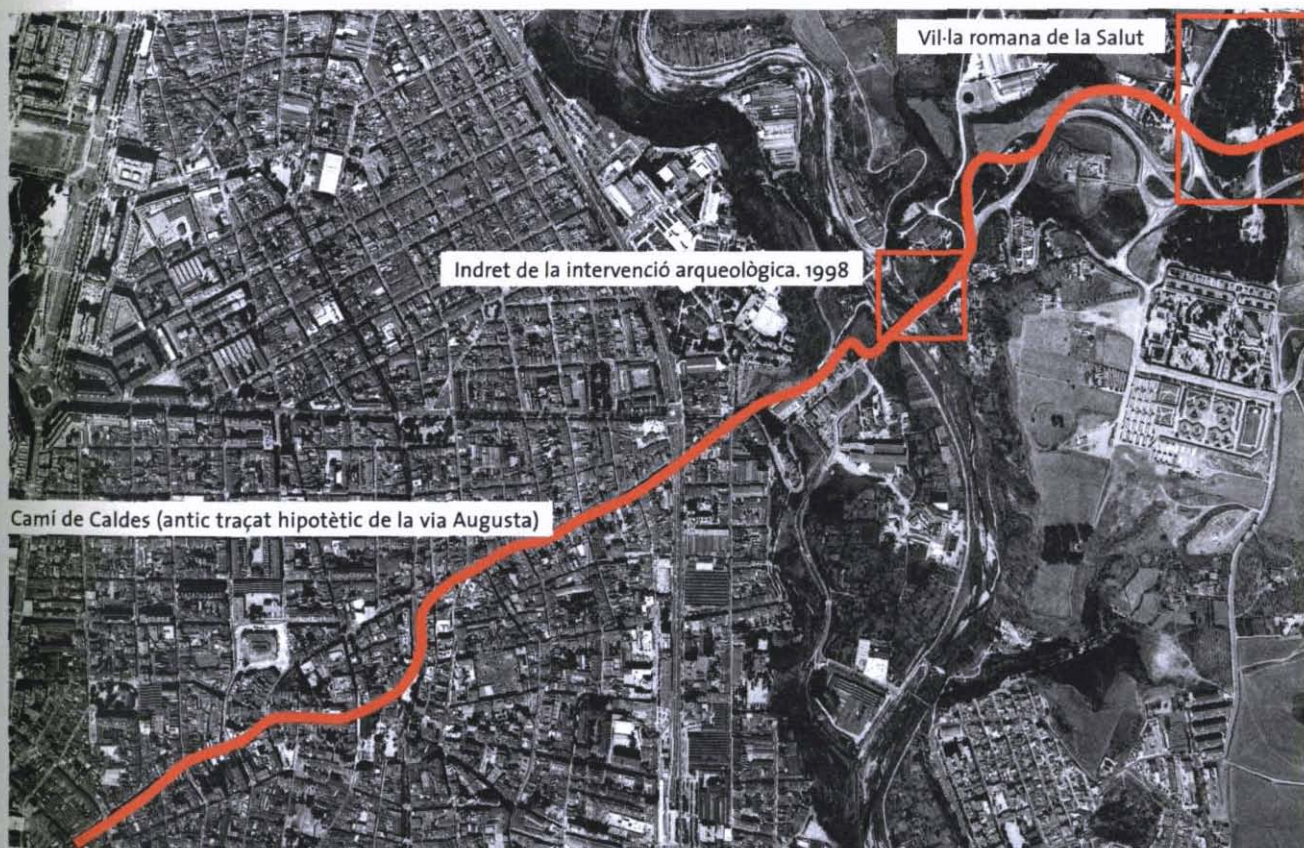
La intervenció es va dur a terme en una reduïda àrea, al costat nord del pont de la Salut, a uns vint metres del pilar est del primer ull del pont. Aquest indret és per on discorria l'antic camí de Caldes de Montbui abans de la construcció del pont, l'any 1864. Aquest camí travessava a gual el riu i s'enfilava pel marge dret tot passant a pocs metres de la portalada del

molí d'en Torrella, on encara avui es conserven parcialment les restes del seu traçat. Aquest vial fou utilitzat fins molt temps després de la construcció del pont.

La intervenció arqueològica va ser motivada per les obres de condicionament del riu Ripoll dins el Pla integral de millora del riu al seu pas per Sabadell. Aquest pla formava part del projecte del Parc Fluvial del Ripoll engegat l'any 1996 pel Departament d'Urbanisme (Oficina del Ripoll / IDES) de l'Ajuntament de Sabadell. Aquest projecte va incloure l'encàrrec i la realització d'un estudi històric i arqueològic amb l'elaboració d'un inventari i una catalogació de tots els elements patrimonials i tots els jaciments arqueològics que quedaven inclosos en el pla d'actuació al riu i les riberes adjacents.¹

Segons aquest inventari de jaciments, un dels punts que esdevenien d'especial interès històric i arqueològic eren les ribes dreta i esquerra del riu a l'altura del pont de la Salut i el molí d'en Torrella, indret per on l'antic

77

Plànol 1. Vista actual de la ciutat de Sabadell amb el curs del riu Ripoll a la dreta. S'indica l'indret on es realitzà la intervenció arqueològica al costat del pont de la Salut, com també el traçat de l'antic camí de Caldes, que entrava a la vila pel costat nord. Aquest camí probablement resseguia el mateix traçat que el vial romà conegut com a via Augusta. Elaboració pròpia.

camí de Caldes travessava el Ripoll i pujava, serpentejant suaument, cap al pla de Sabadell.

En aquest sentit, i amb motiu de la instal·lació d'un col·lector paral·lel al riu per la riba esquerra, s'obrí una gran rasa que tallà transversalment el traçat d'aquest camí, a escassos metres del pont. Aquestes obres de serveis van motivar la realització d'un sondeig arqueològic a l'indret precís del traçat del camí, que va permetre efectuar una lectura estratigràfica de la seva seqüència.

Aquesta intervenció puntual, d'escassa espectacularitat material i estructural, va oferir, tanmateix, una valuosa informació històrica amb l'aportació de noves dades sobre un dels aspectes més debatuts per la historiografia local i comarcal, com és la constatació del pas de la via romana (via Augusta) per l'indret del riu Ripoll, baixant de la vil·la romana de la Salut, a la serra de Sant Iscle (vegeu el plànol 1 i la fotografia 1).

Antecedents i consideracions històriques: la *mansio Arragone* i la via Augusta

Les excavacions arqueològiques dutes a terme a principis del segle XX (d'una forma discontinua entre 1912 i 1949) a l'indret i a l'entorn del santuari de la Mare de Déu de la Salut de Sabadell, situat dalt la serra de Sant Iscle, han testimoniat l'existència d'un important jaciment d'època romana, identificat com una vil·la de tipus rural. La serra de Sant Iscle, situada a ponent de l'actual nucli urbà, s'estén de nord a sud paral·lela al riu Ripoll.

La vil·la romana sembla que va ser fundada en època republicana sobre un assentament ibèric prece-

dent, a la primera meitat del segle I aC, i va perdurar fins al segle III dC, a grans trets. D'aquesta vil·la destaca una considerable *pars rustica*, on es transformaven i s'emmagatzemaven els productes del camp. Les excavacions arqueològiques van posar al descobert diverses conduccions i dipòsits, un magatzem amb 68 *dolia*, com també quatre forns de ceràmica per a la fabricació d'àmfores i terra sigil·lada hispànica. D'altra banda, es van identificar, de forma molt puntual i parcial, les restes de la *pars urbana* o residencial, amb presència d'un paviment de mosaic amb la representació del déu Neptú i una tritonesa, que s'ha associat a un conjunt termal, juntament amb les restes de canalitzacions i dipòsits.²

Tanmateix, el coneixement que tenim d'aquesta important vil·la romana de la Salut és força parcial. Les diverses intervencions arqueològiques efectuades a partir de la primera del segle XX no van ser exhaustives i es van fer amb la metodologia i els coneixements de l'època, de manera que els resultats obtinguts, que en gran part romanen encara per analitzar, han estat parcials i la informació generada ha estat poc valorada. En aquest sentit, doncs, mancaria un estudi de conjunt de totes les aportacions arqueològiques i una acurada anàlisi dels materials, amb una recopilació i actualització de totes les dades obtingudes al llarg de les diferents actuacions al jaciment. Així mateix, esdevindria necessària una intervenció en extensió al conjunt, tant dels sectors excavats d'antic com de la resta d'espais no intervinguts.

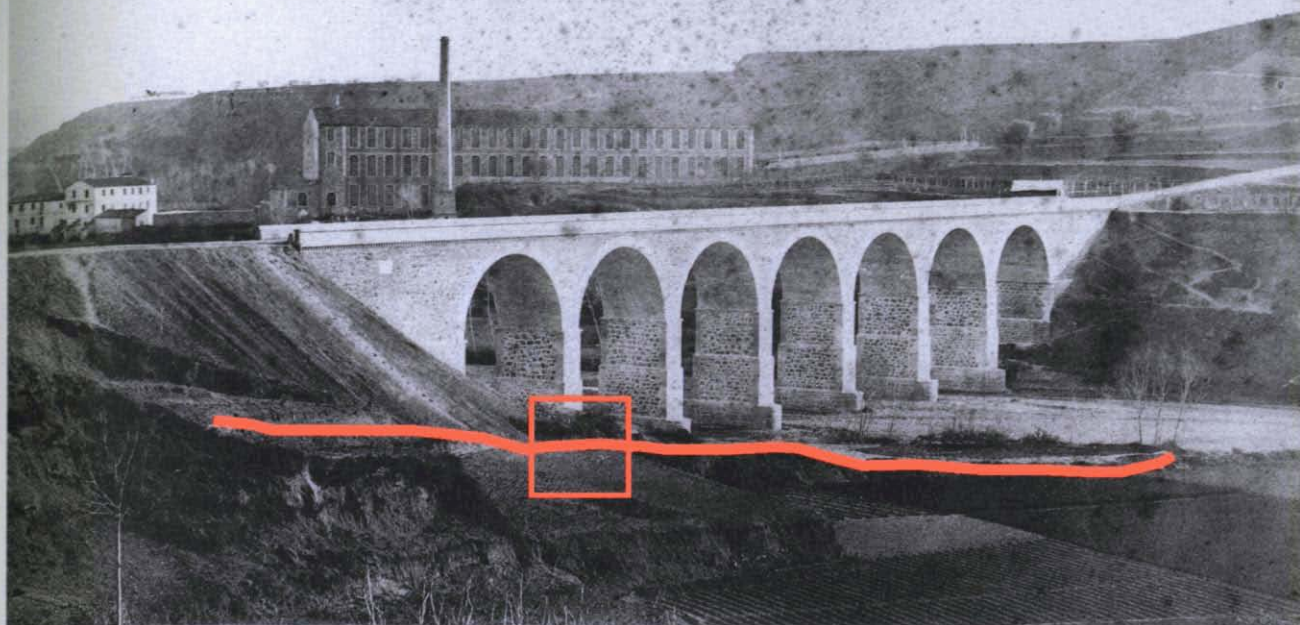
La historiografia ha relacionat aquesta vil·la amb l'*Arragone mansio*, una parada de la via Augusta que apareix esmentada en els *itineraria* del vasos

1 Aquest treball quedà recollit en una memòria inèdita, elaborada per diversos autors, dipositada a l'Arxiu Històric de Sabadell, al Museu d'Història de Sabadell i a la Fundació Bosch i Cardellach de Sabadell.

2 Els treballs bàsics referents a les excavacions i els estudis del jaciment són de J. VILA CINCA (1927), V. RENOM I COSTA, Lluís MAS I GOMIS (1950), Ernest MATEU I VIDAL [et al.] (1962), M. ROCA I ROUMENS (1978), Teresa CASAS I SELVAS (1987), Teresa CASAS [et al.] (1988), entre d'altres.

3 Lluís MAS I GOMIS (1944 i 1949), Rafael SUBIRANA I OLLÉ (1979), Marc MAYER i Isabel RODÀ (1984 i 1997), J. ESTRADA I GARRIGA (1997), p. 154. Aquests vasos trobats a Vicarello sembla que eren ofrenes dels viatgers que anaven a Roma. Es tracta d'uns objectes en forma de mil·liari a escala reduïda on hi ha gravats, a quatre columnes, els noms de les *mansiones* (parades) que hi havia entre Gades (Cadis) i Roma, amb les distàncies respectives en milles romanes. Sabem que durant l'època d'August es va dur a terme la millora de l'eix viari corresponent a l'antiga via Heraclea, que enllaçava Itàlia amb Cadis, i que havia estat utilitzada des dels primers temps de la conquesta romana. Així, es va dur a terme la construcció de la via Augusta, corresponent al tram Pirineu-Cadis, juntament amb l'ampliació de la xarxa viària, amb la construcció d'altres camins i vials secundaris que unien la via principal amb l'interior.

4 Marc MAYER, Isabel RODÀ (1997), p. 115.

Fotografia 1. Vista del pont de la Salut l'any 1864, un cop finalitzades les obres de construcció. L'antic camí de Caldes encara es conservava en ús sota mateix del pont (traçat en vermell). S'observa l'indret on es va dur a terme la intervenció arqueològica (requadrat en vermell), just al peu del talús de terres del primer ull del pont. Autor desconegut (AHS).

apol·linars de Vicarello (Itàlia) que es poden datar cap al canvi d'era.³

L'associació de les restes romanes localitzades a la Salut amb l'Arragone mansio de les fonts itineràries esdevé del tot versemblant, si considerem la significativa perdurabilitat i fossilització del topònim Arraona en el mateix indret concret.

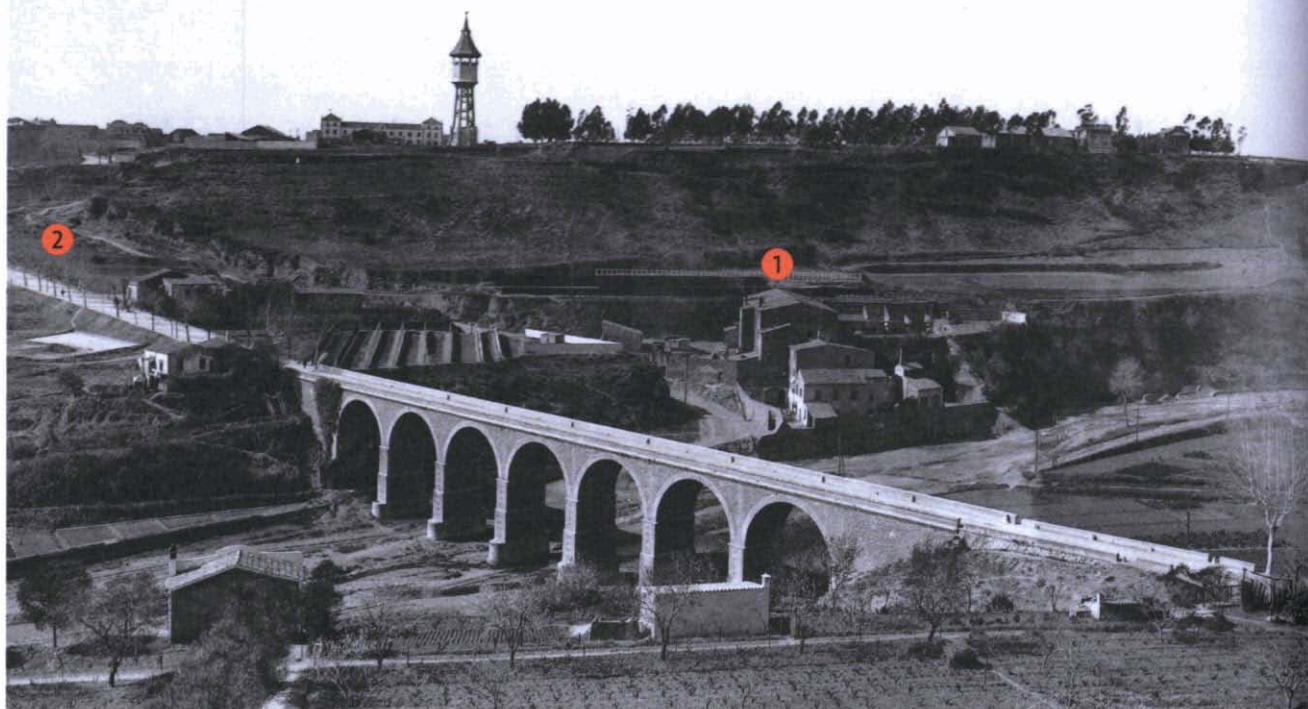
En aquest sentit, la presència de la parròquia de Sant Feliu d'Arraona (avui coneguda com capella de Sant Nicolau d'Arraona) —emplaçada físicament als encontorns del santuari de la Salut a la serra de Sant Iscle— i l'existència del castell d'Arraona —situat en un turó de la mateixa terrassa fluvial, a poc més d'uns centenars de metres del jaciment romà— esdevenen del tot concloents. Així doncs, descartem la proposta d'alguns autors sobre la possible ubicació de la *mansio* al centre de l'actual nucli urbà. On, d'altra banda, les intervencions arqueològiques no han localitzat restes romanes de cap naturalesa.

Aquests raonaments són reforçats per les primeres referències documentals conegudes d'aquestes dues entitats de poder feudal: el castell i la parròquia d'Arraona. Aquests registres escrits daten del segle X i es fan especialment abundosos al llarg dels segles XI, XII i XIII. Una mostra d'aquestes primeres referències documentals la tenim l'any 961 amb l'esment del terme

d'Arraona (*termine de Arrahona*, Cartulari de Sant Cugat del Vallès, doc. 173); l'any 1007, la parròquia d'Arraona (*parroquia de Rahona*, ALTURO 1985, doc. 16); l'any 1024, la parròquia de Sant Feliu d'Arraona (*parrochia S. Felici de Arrahona*, Cartulari de Sant Cugat del Vallès, doc. 495), i l'any 1049, el castell d'Arraona (*castro de Arrahona*, Arxiu de la Corona d'Aragó, col. Ramon Berenguer I, perg. 105).

D'altra banda, diversos estudis sobre la xarxa viària romana a Catalunya confirmen que la via principal era la via Augusta de l'interior, la qual pot ser datada, en el traçat primigeni, a l'època republicana, tot i que es detecta una profunda i sistemàtica remodelació de tot el seu recorregut duta a terme per l'emperador August, dins un context de reestructuració territorial ampli, que s'ha datat en el decenni 16/6 aC.⁴

En el recorregut al pas pel Vallès, aquesta via enllaçava, segons les fonts itineràries, tres o quatre *mansiones* diferents: *Semproniana* i *Praetorium* (identificades a la zona de l'actual Granollers / Parets i la Roca del Vallès), *Arragone* (identificada a la zona del santuari de la Mare de Déu de la Salut de Sabadell) i *Ad Fines* (localitzada a l'actual Martorell). Diferents autors han proposat un recorregut per al traçat de la via Augusta al llarg del seu pas per Catalunya des dels Pirineus.⁵ Pel que fa al tram con-

Fotografia 2. Vista de la riba dreta del riu Ripoll amb les edificacions del molí d'en Torrella (1) i part del traçat de l'antic camí de Caldes (2). Autor desconegut (AHS, CL 03299).

cret que creua el territori del Vallès, aquest traçat seria el que vindria de Sant Celoni, per Llinars i la Roca, passant per Parets, Sabadell, Sant Quirze, sud de Rubí, Ca n' Ametller / Sant Llorenç de Fontcalçada a Sant Cugat i Castellbisbal, per anar a travessar el riu Llobregat pel pont del Diable a Martorell. Tanmateix es desconeix per on discorria físicament gran part d'aquest traçat, atès que no disposem, per ara, de cap tram conservat o, si més no, identificat amb certesa.

Segons aquest itinerari ha estat possible plantejar el pas d'aquesta via per l'actual ciutat i terme de Sabadell. Passaria per la vil·la romana de la Salut tot baixant des de la serra de Sant Iscle, creuaria el riu Ripoll a l'indret del pont i s'enfilaria per la riba dreta fins a assolir el pla on s'emplaça l'actual ciutat de Sabadell.

Les primeres restes que es van identificar a Sabadell atribuïbles a aquest tram de la via Augusta van ser localitzades pel Sr. Rafael Subirana i Ollé després de les riuades de l'any 1962, en el tall estratigràfic del camí de Caldes al vessant dret del riu Ripoll, a escassos metres del portal de la planta baixa del molí d'en Torrella (vegeu la fotografia 2).

Les riuades havien deixat al descobert la seqüència estratigràfica en secció del marge dret del riu, d'uns dos metres d'alçada, on va ser possible observar les diferents capes o nivells successius que al llarg del temps s'havien fet al vell camí. Reproduïm així les observacions i descripcions que en va fer el mateix Rafael Subirana en el moment de la localització i identificació: "En aquest tallat, hi havia diverses capes o nivells que demostraven, amb tota claredat, les vegades que el camí s'havia arranjat per poder-hi passar millor. En el nivell més inferior, sobre la terra verge, hi havia un gruix de paviment de picadís, construït amb morter i petits fragments de terrissa, d'època romana, entre ells trossos de *tegulae* i de *dòliums*. Aquest gruix de paviment romà tenia uns 16 centímetres i era de construcció molt forta i resistent. Això és, efectivament, la demostració més clara i afirmativa del pas de la via romana per sota del camí de Caldes".⁶

Es desprèn d'aquesta descripció que podria tractar-se d'un nivell superior o de circulació de la via, o tal vegada la preparació del seu enllosat, que generalment podia ser de construcció més sòlida i, en algun cas fins i tot, amb presència de morter, espe-

cialment en els trams més costeruts i dificultosos, propensos al deteriorament. Tanmateix no es comenta l'existència de capes de preparació inferiors, ni de la concentració de graves i còdols a la solera, elements característics d'aquestes construccions. No sabem si realment no existien o si senzillament no es consideraren importants i per tant no se'n féu la descripció. D'altra banda, no disposem de documentació planimètrica ni de cap dibuix de les restes, tan sols dues fotografies molt generals i defectuoses permeten testimoniar i situar la troballa.

Resultats de la intervenció arqueològica de 1998

La intervenció arqueològica va estar motivada per l'obertura d'una rasa per instal·lar un tub col·lector que anava paral·lel a la riba esquerra del riu en tota la seva llargada, des de la capçalera del terme municipal, a l'altura del pont de Castellar, fins a la depuradora de Can Roqueta. A la zona del molí d'en Torrella i el pont de la Salut aquesta rasa tenia una amplada d'aproximadament 1 metre i una fondària d'entre 2 i 2,5 metres, i prenia una orientació de 310 graus nord-oest i 130 graus sud-est. A l'altura del primer ull del pont, a uns 12 metres del primer pilar, la rasa va tallar transversalment el pas de l'antic camí de Caldes. Fou en aquest indret, doncs, on es realitzà la intervenció arqueològica.⁷ Aquesta intervenció va incloure una lectura estratigràfica del perfil de la rasa i motivà l'obertura en planta d'un quadrat de 4 per 4,5 metres, que s'excavà en extensió seguint l'estratigrafia horitzontal (vegeu la fotografia 3).

La intervenció arqueològica va permetre obtenir una seqüència estratigràfica del marge esquerre del riu en el sector del pas del camí de Caldes, i va permetre efectuar una lectura arqueològica en secció de

Fotografia 3. Vista general de l'àrea d'intervenció arqueològica amb les restes localitzades al marge esquerre del riu, en el punt per on s'enfilava el camí de Caldes fins a assolir la carena de Sant Iscle i el santuari de la Salut, a la part superior. Juliol de 1985. Autor: Jordi Roig i Buxó.

la riba esquerra del Ripoll a l'indret del pont de la Salut de més de 30 metres de llargada, com també una lectura puntual i en extensió d'uns cinc metres quadrats a l'espai del tram del camí de Caldes.

Les restes arqueològiques localitzades estaven situades a una cota d'entre 139,502-140,056 metres s. n. m, amb una diferència d'uns quatre metres respecte a la llera del riu actual, que està a una cota de 136,64 metres. Com a dades complementàries cal esmentar que a Sabadell el desnivell existent entre el curs actual del riu i la terrassa superior és d'uns 60 metres. D'aquesta manera, tenim que el pla de Sabadell, situat al costat dret del riu i on avui hi ha

5 Marc MAYER, Isabel RODÀ (1984), p. 39-44 i (1997), p. 114-125, Federico PALLÍ i ALGUERA (1985), J. ESTRADA i GARRIGA (1997), p. 149-156.

6 Rafael SUBIRANA i OLLÉ (1979), p. 83-84.

7 Les obres de serveis i l'obertura de la rasa els va dur a terme l'empresa COPISA. La gestió de la intervenció arqueològica va anar a càrrec del Museu d'Història de Sabadell, amb la pertinent autorització del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. La intervenció arqueològica es va dur a terme entre els dies 7 i 10 de juliol de 1998, a càrrec dels arqueòlegs Jordi Roig i Buxó (direcció tècnica) i Albert Roig Deulofeu, amb la participació de l'estudiant d'arqueologia de la UAB Isaac Álvarez Brugada, a qui volem agrair la col·laboració.

Fotografia 4. Vista de l'àmbit d'excavació amb la preparació de còdols (UE8) localitzada en el nivell inferior de tall estratigràfic. Juliol de 1998. Autor: Jordi Roig i Buxó.

82

assentada la ciutat, està a 190 metres d'altitud. En canvi, la serra de Sant Iscle, situada al costat esquerre i on trobem emplaçada la vil·la romana i el santuari de la Salut, està a 236 metres, en el punt més alt.

Pel que fa als resultats de la intervenció arqueològica cal destacar la clara seqüència estratigràfica obtinguda del pas del camí de Caldes en el marge esquerre del riu Ripoll (vegeu la planta i les seccions). Així, en els nivells superiors del tall estratigràfic es documentà un estrat superficial (UE 1) generat durant el segle xx i un segon estrat d'aportació fluvial compost de sorres fines de coloració ataronjada (UE 2), que podria atribuir-se a riuades i revingudes del riu. Aquests estrats es van formar quan el camí ja havia deixat de ser utilitzat.

Fotografia 5. Detall de l'àmbit d'excavació amb la preparació de còdols (UE8) a primer terme i la seqüència estratigràfica del tall de la rasa amb els estrats superiors d'aportació antròpica corresponents al camí de Caldes. Juliol de 1998. Autor: Jordi Roig i Buxó.

Immediatament per sota s'identificaren dos estrats horitzontals sobreposats (UE 3 i UE 7), compostos de terres de coloració marronosa fosca amb presència de carbonets, petits puntets de morter i alguns fragments d'obra moderna –teula–, molt rodats i de mida petita, com també alguna pedra petita. Presentaven la cara superior lleugerament compactada, per la qual cosa es podien atribuir als nivells de circulació del camí de Caldes d'època moderna i contemporània. L'absència de material ceràmic no permet precisar la datació d'aquests nivells (vegeu les fotografies 4 i 5).

Es documentà, també, el pas d'una canalització d'aigües que baixava de la riba esquerra seguint un eix est-oest transversal al curs del riu, i es retallava al mig dels nivells del camí. Consistia en una rasa d'uns 60 cm d'amplada per 170 cm de fondària (UE 4), que contenia un tub de ferro colat d'uns 15 cm de diàmetre (UE 5), que estava reblerta per un estrat de terres argiloses de coloració fosca, estèril arqueològicament (UE 6). Aquesta canal ha de correspondre a una obra de serveis d'època contemporània realitzada, molt probablement, durant la primera meitat del segle xx (vegeu les figures 1, 2 i 3).

Finalment, i per sota l'estrat UE 7 (nivell del camí), a una fondària de quasi un metre respecte al nivell superior de circulació actual, es localitzà un estrat antròpic format per una concentració de còdols de procedència local que reblia un ample retall (UE 12). Aquest nivell va oferir un perfil convex, amb una potència conservada d'uns 40 cm en el punt mitjà. Estava constituït per pedres i còdols de riu de diferent grandària, amb unes mides força irregulars que oscil·laven entre els 5 i els 25 cm, barrejats amb un estrat de terres que alhora feia de solera (UE 9). Enmig dels còdols es localitzaren quatre fragments de *tegulae* romana (tres eren fragments informes i un corresponia a una vora / aleta) (vegeu la figura 4).

Aquesta bossada de còdols reblia un retall en forma de vall o gran rasa de perfil en "U" molt oberta (UE 12), efectuat en el substrat geològic de sorres i graves molt compactades d'aportació fluvial (UE 10 i UE 11). El seu emplaçament era coincident amb el traçat del camí de Caldes, amb una amplada d'uns 7 metres, per bé que la concentració de còdols n'ocupava el punt mitjà amb una amplada de poc més de 4 metres.

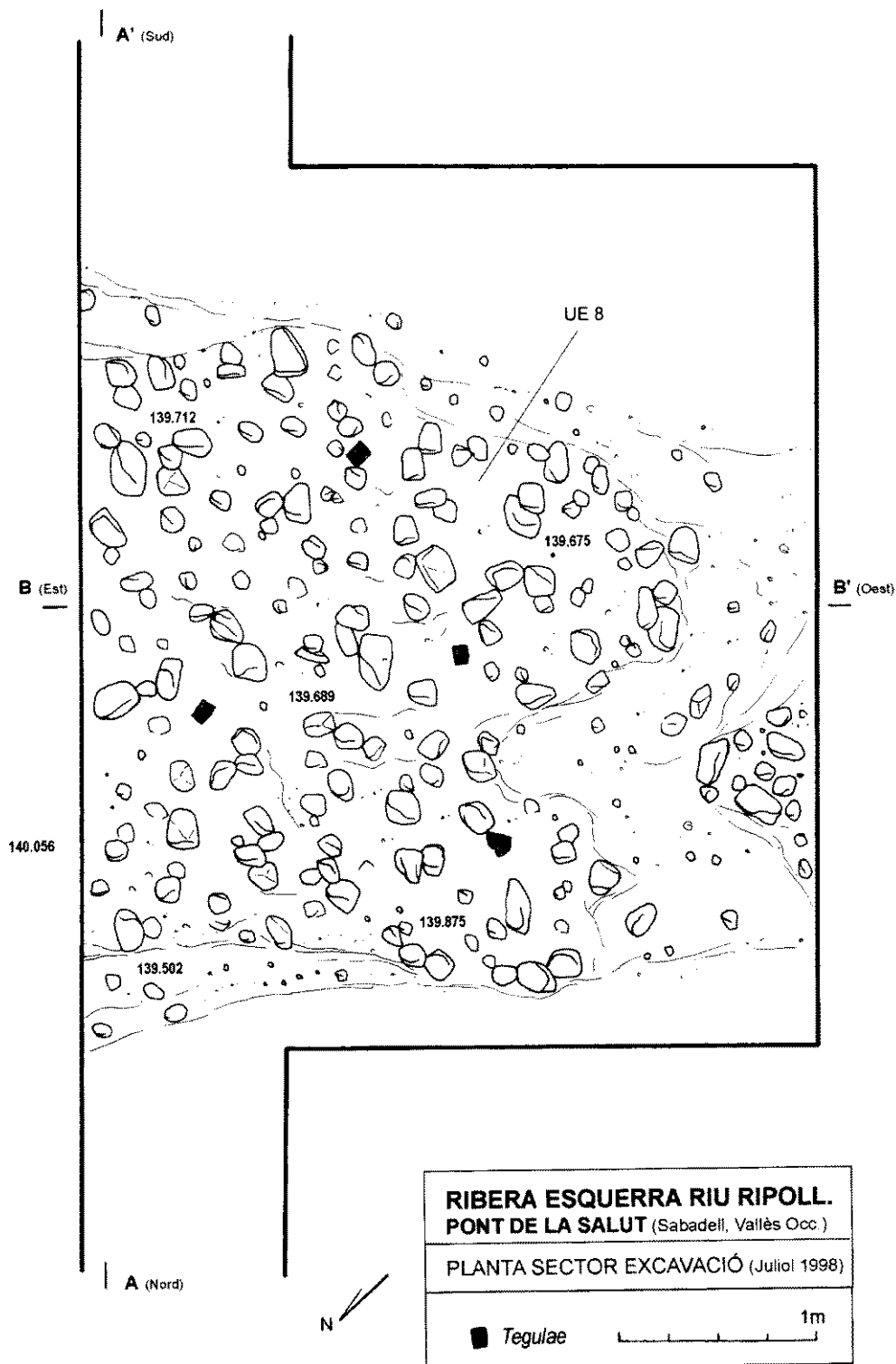

Figura 1. Planta del sector d'excavació amb la preparació de còdols (UE8). Elaboració pròpia.

Aquest nivell de còdols i terra UE 8 i UE 9 sembla correspondre a una capa de preparació o solera d'un camí o vial, que alhora actuaria de drenatge i filtració de les aigües d'esorrentia. La continuïtat d'aquesta rasa i preparació de còdols es confirmà en els dos extrems, i fou especialment evident en el perfil est del tall estratigràfic, on les restes estaven més ben conservades.

Així doncs, aquest possible tram de vial seguia un eix est-oest, transversal al riu, de manera que l'extrem est s'enfilava, serpentejant suaument per la riba dreta, cap al santuari de la Salut i la serra de Sant Iscle, i l'extrem oest creuava la llera del riu i s'enfilava cap al pla de Sabadell.

84

En aquest sentit, cal considerar que la riba dreta del riu és la que ha estat més afectada al llarg del temps per la possible destrucció de qualsevol vestigi i traça de l'antic camí i la via. En canvi, a la riba esquerra és on hi ha més possibilitats de fer noves troballes, de manera que fins i tot és possible localitzar-hi encara restes conservades del camí de Caldes al capdamunt del marge, ara cobert de vegetació i bardissa, al costat nord del pont de la Salut (vegeu la fotografia 4).

És lògic plantejar, doncs, que l'excavació en extensió d'aquest vial pel costat de llevant, o la realització de rases transversals, esdevé del tot interessant i suggerent i ens ajudaria a completar les dades aquí presentades.

Consideracions arqueològiques paral·leles

A manera de recapitulació i a l'hora d'efectuar una interpretació a partir de les dades disponibles aquí exposades, podem manifestar que les restes arqueològiques localitzades a la riba del riu Ripoll —un retall antròpic efectuat al terreny natural juntament amb una concentració de còdols a l'interior— han de correspondre a una capa de solera i preparació d'un camí o vial important.

Aquest vial, ateses les seves característiques estructurals i l'emplaçament físic, es podria associar, a manera d'hipòtesi i amb la prudència i les reserves necessàries que la parcialitat dels vestigis ens permet, a les restes d'una via romana, i més concretament a la via Augusta al seu pas per l'actual terme de Sabadell dins el territori del Vallès.

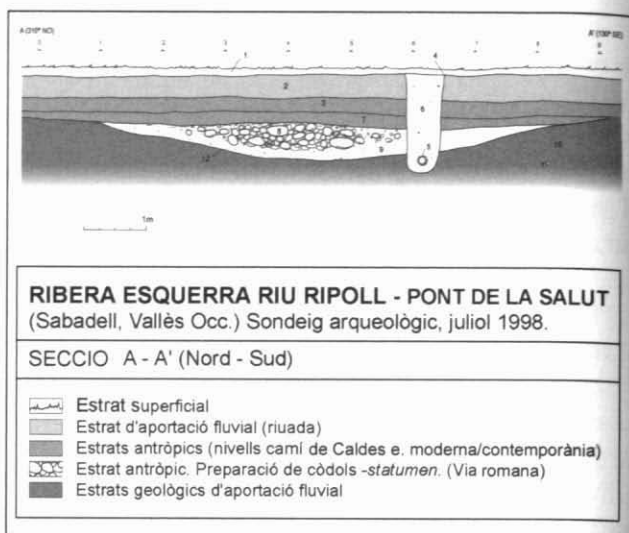

Figura 2. Secció nord-sud de l'àrea d'excavació amb la seqüència estratigràfica localitzada corresponent a les diverses sobreposicions del camí i la preparació dels còdols. Elaboració pròpia.

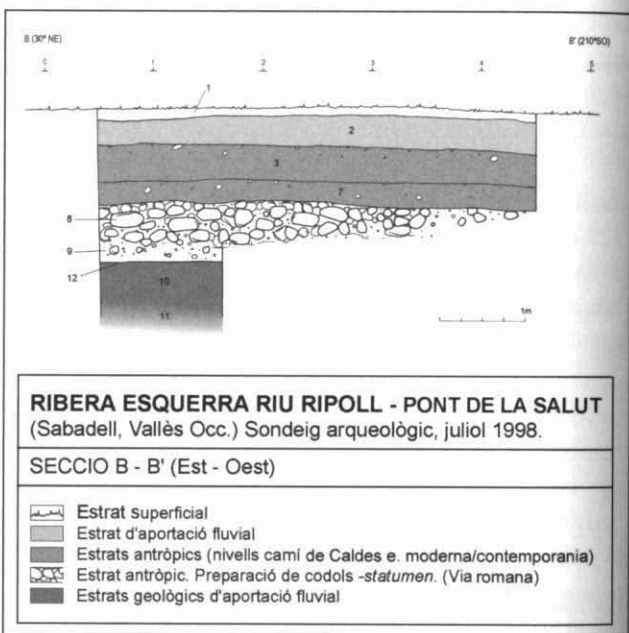

Figura 3. Secció est-oest de l'àrea d'excavació amb la seqüència estratigràfica localitzada corresponent a les diverses sobreposicions del camí i la preparació dels còdols. Elaboració pròpia.

En aquest sentit, i tal com seguidament es desenvolupa, les característiques de les escasses restes conservades a la riba del Ripoll s'adiuen perfectament amb el que coneixem d'aquest tipus de construccions vials romanes.⁸ A més, la presència de fragments de *tegulae* associats a l'estructura, com també la significativa absència de teula àrab i materials d'al-

tres èpoques, permeten situar les restes dins l'època romana, sense més precisions.

Tanmateix, cal tenir en compte que les restes localitzades durant la intervenció arqueològica correspondrien tan sols a la part inferior d'aquesta via. Cal suposar, doncs, que la part superior amb el nivell de circulació, com també les diverses capes de preparació i reparació, ja deurién haver estat alterades d'antic pels successius traçats i les refaccions del camí que al llarg del temps s'hi realitzaren damunt. S'arriba a l'extrem, també, que estan totalment destruïdes a causa de les diverses riuades i revingudes del riu al llarg de la història.

Pel que fa als estudis genèrics sobre vies romanes, alguns autors ja han assenyalat que els tradicionals i modèlics esquemes de les calçades romanes descrits pels autors clàssics poques vegades es compleixen a la pràctica. Aquests són fruit d'una mala interpretació d'alguns autors, especialment Vitruvi, a partir d'una errònia associació de les descripcions que fa dels revestiments dels sòls i paviments amb les construccions de les calçades. Així doncs, es considera que la visió clàssica d'aquestes vies com unes obres constructives espectaculars, amb paviments enllosats i una estratificació de capes de morter i còdols de preparació no es pot fer extensible a totes les vies romanes i ni tan sols a les més emblemàtiques, ni fins i tot als trams urbans⁹ (vegeu el plànol 2).

Tanmateix, cal tenir en compte que l'estructura de les calçades era sovint realitzada amb cura, però no amb la sumptuositat amb què generalment s'han descrit. Fins i tot, s'ha observat que el morter de calç no era present en la constitució dels diferents estrats.¹⁰

Aquests recorreguts viaris tenien una classificació jeràrquica en funció de la seva importància i el seu itinerari, i eren representats per les vies *glarea stratae* o *silice stratae* i les vies *terrenae*. Aquestes darreres eren les menys elaborades i alhora les majoritàries.

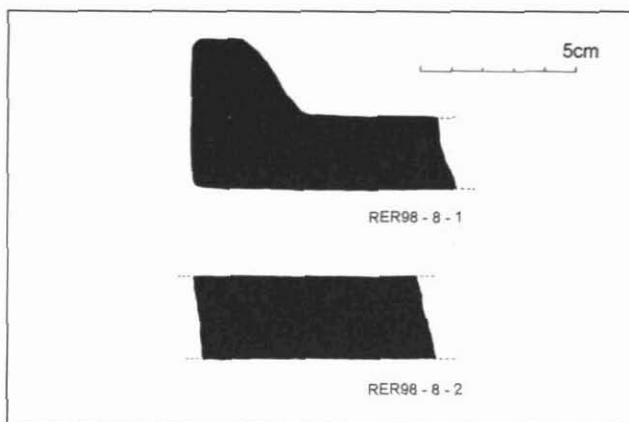

Figura 4. Dibuix i fotografia dels fragments de tegulae localitzats a la preparació de còdols (UES), vora i fragment informe. Juliol de 1998. Elaboració pròpia.

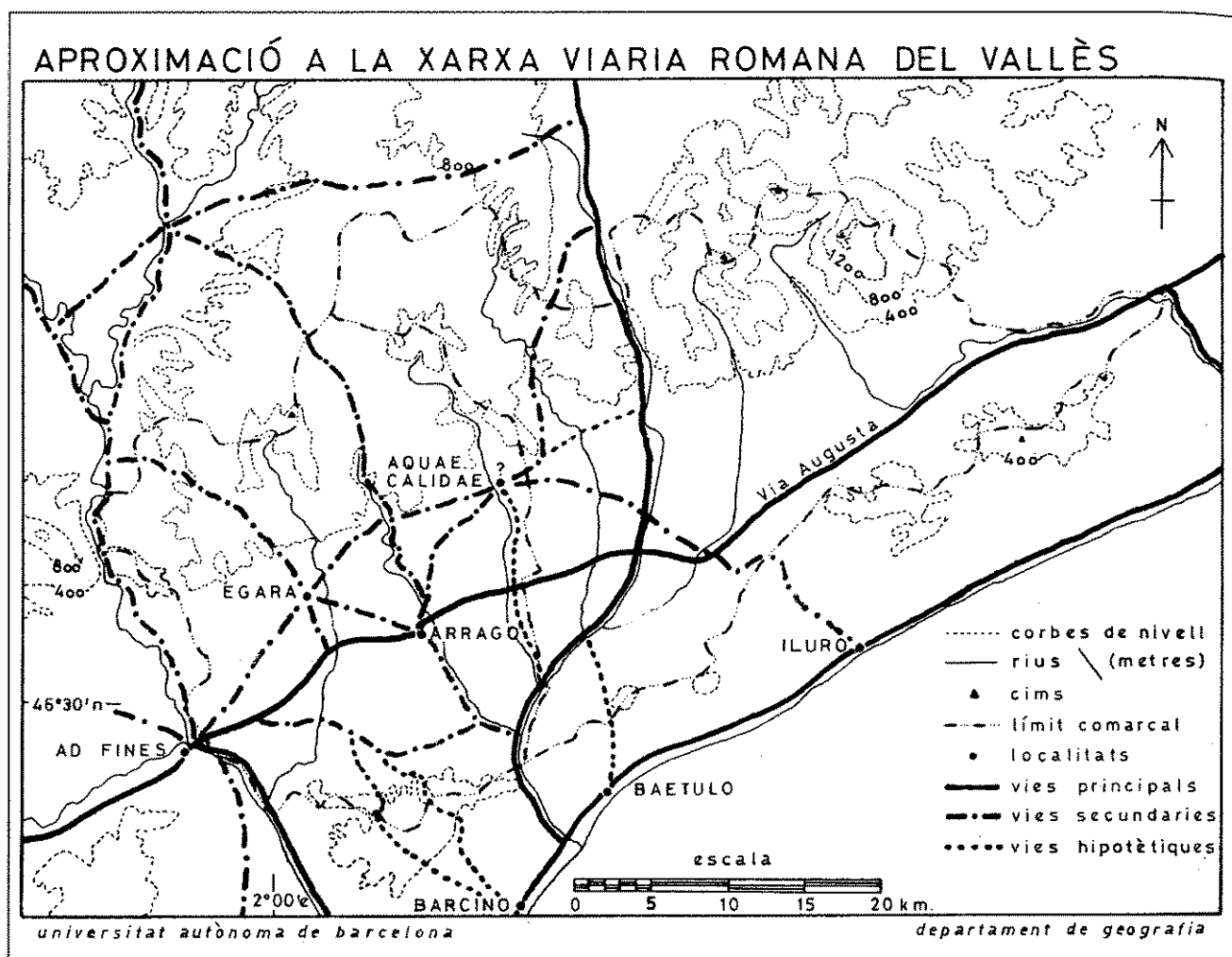
Els diversos estudis i seccions que s'han efectuat d'aquestes vies romanes descriuen generalment una mateixa estructura constructiva. S'observa, però, que tenen una diversitat formal, especialment en l'amplada de la calçada i les característiques de construcció. La modalitat plenament assumida per aquest tipus de vials i la més perfeccionada (*via glarea stratae* o *silice stratae*) contenia una preparació estratificada amb una successió variable de capes.

El nivell inferior, conegut com a *statumen*, consistia a disposar, sobre un terreny natural aplanat o

⁸ Volem agrair aquí les indicacions donades pel doctor Joaquim Pera i Isern, i molt especialment les observacions i tota la informació facilitada per l'arqueòleg Francesc Busquets i Costa, referent a les vies i els camins romans i, especialment, sobre la via del Capsacosta (la Garrotxa / el Ripollès), Francesc BUSQUETS I COSTA (1999). Amb tot, l'autor és l'únic responsable de les valoracions que s'exposen en aquest escrit i dels errors que s'hi puguin trobar.

⁹ Jean-Pierre ADAM (1996), p. 300-302, José A. ABASOLO (1990), p. 15, Antonio BELTRÁN (1990), p. 50-51.

¹⁰ Un text de Tit Livi, il·lustratiu respecte d'aquesta qüestió, ens explica que l'any 174 aC les calçades estaven pavimentades en les travessies urbanes, però solament revestides d'arena o de còdols en els trams campestres. Titus Livi, XLI, 32. Jean-Pierre ADAM (1996).

Plànol 2. Mapa amb indicació de la xarxa viària romana al seu pas pel Vallès. Font: Marc Mayer, Isabel Rodà, *La romanització al Vallès segons l'epigrafia*, Sabadell: Museu d'Història, 1984.

excavat en una àmplia rasa, una capa de pedres de mida regular barrejades amb terra, destinada a fer que el sòl fos més dens, a fi d'evitar les retencions d'aigua de filtració.

Un següent nivell, el *rudus*, consistia en una gruixuda capa de terra o de graveta, rocs, runa i terra, a vegades barrejada amb argila o sorra. Una altra capa, el *nucleus*, no sempre present i molt semblant a l'anterior, amb la qual podria igualar-se, també era composta de terra, rajol o morter en algun determinat cas. Aquest nivell feia d'anivellament i preparació a la capa superior de circulació.

El revestiment superior de circulació, la *summa crusta*, era sovint constituït per petits còdols amagats o piconats (*glarea stratae*), i altres vegades per lloses

de pedra dura (*silice stratae*) col·locades segons un perfil cintrat. La gruixària total de la calçada i del seu subsòl preparat podia oscil·lar entre 1 i 1,50 metres.

Lateralment, les calçades es veuen sovint delimitades per encintats de pedres i per unes cunetes, *fossae*, destinades a recollir l'aigua de la calçada i no deixar que hi arribin les aigües d'escorrentia.

Un modalitat més senzilla d'aquestes vies eren les denominades *viae terrenae*, que consistien en un piconament del terreny amb algun component de pedra a la solera, fàcilment peribles (vegeu la figura 5).

En aquest sentit, tenim nombrosos exemples arqueològics arreu dels territoris de les antigues províncies romanes que han documentat a bastament les característiques estructurals d'aquestes importants

construccions viàries. D'aquesta manera, disposem de diversos paral·lels per a les restes localitzades a la riba del riu Ripoll.

Tanmateix, pel que fa aquí a casa nostra, disposem d'escassos estudis arqueològics d'aquests vials i camins romans, i són comptadíssimes les intervencions arqueològiques efectuades en aquestes vies, les quals s'han realitzat, generalment, sobre trams i itineraris de muntanya.

Destaca, en aquesta línia, el treball de recerca de Francesc Busquets i Costa sobre la part occidental de la via del Capsacosta (la Garrotxa / el Ripollès), realitzat sobre una base eminentment arqueològica i incidint en aspectes de tècnica i morfologia constructiva;¹¹ aspectes generalment poc tractats i molt poc coneguts dels traçats viaris romans de les terres catalanes. En aquest treball podem trobar diverses seccions arqueològiques de la via, que tot i correspondre a trams de collada de terreny rocós permeten conèixer i il·lustrar la seqüència estratigràfica de la seva construcció, que malgrat ser d'escassa potència presenta, en determinats trams, una estructuració per capes. S'observa, així, un nivell inferior format per residus de pedrera, un nivell intermedi constituït per morter amb pols de cantera i un nivell superior de circulació amb enllosat de pedra.¹²

En l'àmbit peninsular, coneixem més exemples arqueològics d'aquestes construccions viàries romanes. Destaquen les prospeccions arqueològiques realitzades en un tram de la via Iuliobriga-Portus Blendium, que han permès descobrir-ne l'estructura constructiva, la qual segueix una ordenació model·lica, molt similar a la descrita. Una primera capa (*statumen*), consistent en pedres petites i de dimensions

irregulars, que constitueixen la base de la calçada; una segona capa (*rudus*), de pedres grosses de dimensions irregulars, unides en ocasions amb argila, sobre les quals es disposa la cobertera pètria de grans lloses (*lapides*) de dimensions variables i formes poligonals, amb pedres més petites incrustades entremig.¹³

A la via Segontia-Segobriga es va reconèixer un ferm de 0,50 metres format per un llit d'argila rebaixada amb un pis de còdols assentats que servia per regularitzar les desigualtats del terreny; a sobre apareixia una capa de grava barrejada amb argila solta.¹⁴

Un treball sobre la via Augusta al tram de Còrdova a Cadis va identificar, en un tall estratigràfic a la Marisma de las Mesas de Asta, fins a sis capes sobreposades compostes de pedres i còdols barrejades amb argila i terra. Una d'aquestes capes, la superior, corresponia a un nivell de circulació o calçada (*glarea strata*) feta de petites pedres regularitzades i piconades, molt compacta, amb una amplada màxima identificada de 7,80 metres i un carril central de 5,40 metres.¹⁵

Pel que fa al recorregut francès de la via Augusta, coneguda com a via Domitia, tenim dos exemples arqueològics força semblants, que han permès estudiar el mètode constructiu d'aquest vial al seu pas per la plana del Llenguadoc. Es tracta, en primer lloc, de l'excavació d'un gual arranjat que permetia el pas de la via per sobre el riu Salaison i d'un tram sobre un terreny proper al municipi de Crès (Hérault). La via es compon d'un blocatge que suporta una barreja de conjunts de blocs de talla petita, de lloses, de grava i de sorra. Sobre els costats van ser endreçats dos talussos i sembla que s'hi van fer dues reparacions successives. La via mesurava entre 10 i 11,5 metres d'amplada.¹⁶ En l'altre exemple, dins el sector Pinet-Florensac (Hérault), la via es presenta sota la forma d'un marge important on s'han observat cinc fases de construcció i manteniment. El primer nivell de rodament és constituït per una capa de còdols compactats sobre un sediment fi; els altres estan integrats per anivellaments de grava piconada.¹⁷

Altres sondeigs arqueològics efectuats en un marc territorial més ampli han confirmat el recurs de compactacions de materials reutilitzats i l'absència de morter de calç en els fonaments de les calçades. Aquest és el cas d'un tram de la via Flaminia, on la

11 FRANCESC BUSQUETS I COSTA (1999), "La part occidental de la via del Capsacosta (la Garrotxa / el Ripollès): història d'un camí". Treball inèdit. UAB, Biblioteca d'Humanitats, febrer de 1999. Volem agrair a l'autor tota la informació facilitada, com també la consulta del seu treball.

12 Ibidem, fig. 12.

13 JOSÉ MANUEL IGLESIAS GIL, JUAN ANTONIO MUÑOZ CASTRO (1990), p. 279-280.

14 J. M. ABASCAL (1981), p. 420-421.

15 PIERRE SILLIÈRES (1976), p. 62-65.

16 D. PAYA (1997), p. 191-194.

17 M. LUGAND (1997), p. 194-200.

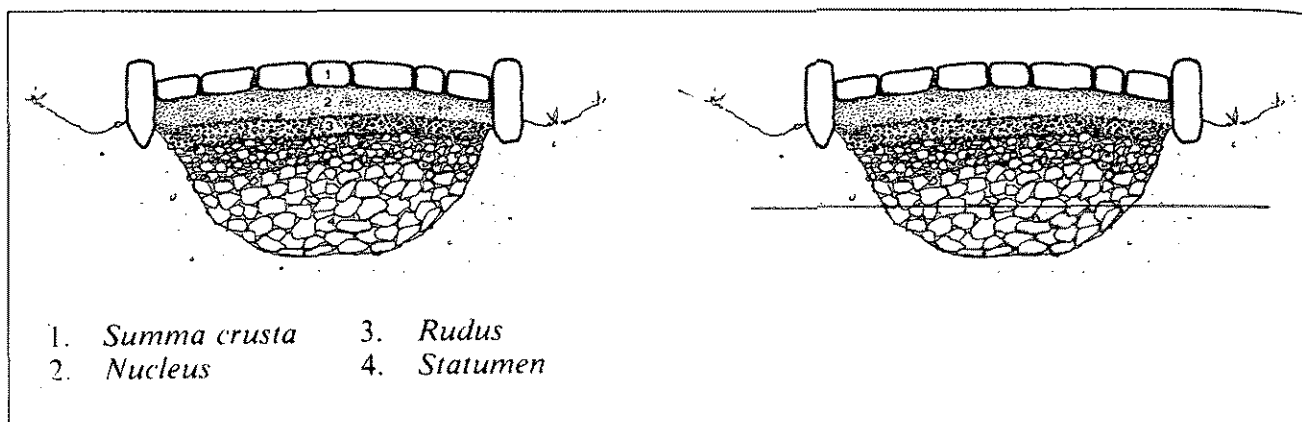

Figura 5. Dibuix hipotètic del model constructiu d'una via romana. Extret de: Obras públicas en la Hispania Romana, Madrid: Ministerio de Cultura, 1980.

88

secció va revelar una capa compacta de 20 cm de gruix, composta de terra i còdols, a sobre d'una altra capa de 20 cm també integrada per còdols i pedres barrejades amb terra, i per sobre el revestiment de lloses. Un altre exemple és un tram de la via Aurèlia, on la primera capa està formada per un estrat de trosos de tosca triturats de 40 cm de gruix, després apareix una capa de pedres i graveta també d'uns 40 cm i, finalment, les lloses de lava. I el cas de la via Àppia, amb una primera capa de terra que rep al damunt una capa de pedres calcàries triturades on s'han fixat les lloses de lava superiors de 25 a 40 cm.¹⁸

Pel que fa a Itàlia, és on disposem dels exemples més semblants i il·lustratius d'aquestes construccions vials. Les seccions de la via Ostiense, la via Anziata, la via Labicana, entre d'altres, ofereixen uns nivells de preparació de petits còdols efectuats a dins una rasa poc fonda prèviament retallada en el terreny natural.¹⁹ Són també significatius els diferents testimonis arqueològics de la via Emília, com també d'altres calçades del territori de Bolonya, amb nombrosos exemples de via Glareata, caracteritzada per la presència de capes de còdols piconats.²⁰

Tots aquests exemples, àmpliament il·lustrats amb imatges i seccions estratigràfiques, ens mostren, en línies generals, unes mateixes tècniques constructives per a aquests vials. S'observa la presència constant en totes les vies d'una preparació de còdols a la solera, generalment efectuada en el terreny natural degudament preparat o rebaixat mitjançant una rasa. En aquest sentit, les característiques constructives i la seqüència identificada en el camí de la riba del Ripoll

a Sabadell s'adiuen perfectament amb les seccions estratigràfiques conegudes d'aquests vials romans.

Tanmateix, cal tenir en compte que les restes documentades al Ripoll corresponen a una petita part d'aquesta possible via, concretament a la preparació inferior, feta de terra i còdols (*statumen*). Així doncs, la part superior de l'estructura amb el seu nivell de circulació (*summa crusta*) ha desaparegut totalment, i se'n desconeixen, per tant, les característiques de la calçada. No podem saber, si més no en aquest tram, si la calçada estava empedrada o enllosada o si, senzillament, era constituïda per una capa de còdols piconats.

És comunament acceptat pels diferents autors que en els passos delicats i els desnivells pronunciats aquestes vies eren constructivament més sòlides i acurades, tenint en compte el risc de malmetre's per aiguats i riudes. En aquest sentit, les restes localitzades es trobarien emplaçades en un indret crític del recorregut, just en el punt on el vial s'enfila, serpentejant, pel marge esquerre del riu, fins a assolir la part superior de la terrassa fluvial i la carena de la Salut o serra de Sant Iscle, a 236 metres d'altitud, esquivant un desnivell d'uns cent metres respecte a la llera actual del riu.

Un altre aspecte que cal tenir en compte és el pas d'aquestes vies per les lleres dels rius menors i les torrenteres; aspecte del qual no tenim gaires dades, si més no aquí a casa nostra.²¹ Generalment s'ha considerat que aquests accidents naturals eren solucionats mitjançant la construcció de ponts de diferents característiques i entitat estructural segons el riu que creua-

ven. Cal considerar, també, que els indrets dels rius on l'aigua és prou baixa i el fons prou bo es podien creuar caminant mitjançant passeres i construccions de fusta. Pel que fa al nostre cas, desconexem com aquesta via romana creuava el pas del riu Ripoll. En aquest sentit, podem apuntar que el camí de Caldes, fins poc després de la construcció del pont de la Salut l'any 1863, creuava el riu mitjançant un gual.

Conclusions

Volem acabar aquest text amb unes darreres ratlles on exposar unes conclusions obertes sobre la romanitat del camí identificat a Sabadell. D'aquesta manera, i després del que s'ha exposat anteriorment, plantejem la possible atribució de les restes localitzades al riu Ripoll amb la coneguda via Augusta de l'interior. S'aporten així noves dades que reforcen les ja conegudes i publicades per la historiografia local, que ja plantejava aquesta identificació.²²

Sabem que aquesta important via romana estava en plena activitat durant l'època d'August i que passava per la parada d'*Arragone* (Sabadell) gràcies a les inscripcions dels vasos votius on es descriu l'itinerari d'aquesta via amb els noms de totes les estacions o parades (*mansiones*) que hi havia al llarg de tot el seu recorregut durant el segle I dC.

En aquest sentit, i tal com s'ha plantejat a partir dels estudis històrics i les fonts itineràries, i especialment arran de la troballa de l'any 1962 a la riba dreta del Ripoll, podem resseguir, amb força garanties, el traçat de la via al seu pas pel territori del Vallès i el terme de Sabadell. Així doncs, podem considerar que l'eix principal de la via romana (via Augusta), procedent d'Itàlia i després de creuar els Pirineus i endinsar-se a Catalunya, travessava la depressió Prelitoral i passava per la vil·la romana de la Salut (*Arragone*). Des d'aquí devia creuar el riu Ripoll per l'indret del pont de la Salut –el més suau i factible de tot el seu recorregut– i remuntava el marge dret fins a travessar l'actual centre de Sabadell, per seguidament seguir cap a Martorell (*Ad Fines*) fins a arribar al destí final, Cadis.

D'aquesta manera, podem constatar que l'emplaçament d'aquesta via és del tot coincident amb el traçat de l'antic camí veïnal de Sabadell a Caldes de

Montbui. Aquest camí, que sortia de la vila de Sabadell pel portal de Manresa i seguia per l'actual carrer de la Salut, apareix referenciat ja durant l'època baixmedieval i moderna com a vial principal de comunicació entre les viles medievals de Sabadell i Caldes. Aquesta darrera, a més, amb importants vestigis d'època romana relacionables amb un gran conjunt termal (vegeu el plànol 2).

Així doncs, es pot pressuposar que aquest camí de Caldes devia seguir el mateix traçat que l'antiga via romana, tal vegada sobreposant-s'hi o fins i tot aprofitant-ne les restes. Un estudi detallat del recorregut, com també la realització d'intervencions arqueològiques en determinats punts del traçat, especialment al llarg del pendent de la riba esquerra del riu fins a la carena de Sant Iscle, proporcionarien una valuosa informació respecte d'aquesta qüestió. ●

89

18 D. STERPOS, F. CASTAGNOLI (1970), p. 28-29.

19 Lorenzo QUILICI (1999), p. 19-32.

20 Jacopo ORTALLI (1999), p. 147-160.

21 Un exemple il·lustratiu el tenim en un tram de la via Mansueta al seu pas per zones pantanoses d'Hautes-Fagnes (Bèlgica), on s'ha documentat una estructura de fusta formada per dues files paral·leles de taulons distants uns 2 metres que es recolzen sobre travesses clavades al sòl mitjançant estakes, que suporten una calçada constituïda per perxes de fusta, lloses de calcària, grava i còdols maçonats. J. MERTENS (1982), M. H. CORBIAU (1982).

22 Rafael SUBIRANA I OLLÉ (1979), p. 83-84.

Bibliografia

J. M. ABASCAL (1981). "El corte estratigráfico de Gárgoles de Arriba y el trazado de la vía Segontia-Segobriga", *Was-Al-Hayara*, núm. 8, p. 420-421.

José A. ABASOLO (1990). "El conocimiento de las vías romanas. Un problema arqueológico", *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico, p. 7-20.

Jean-Pierre ADAM (1996). *La construcción romana, materiales y técnicas*. León: Ed. de los oficios (traducció de 1989), p. 300-314.

Jesús ALTURI I PERUCHO (1985). *Diplomatari de Polinyà del Vallès. Aproximació a la història d'un poble del segle X al XII*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

Antonio BELTRÁN (1990). "La red viaria en la Hispania romana: introducción", *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico, p. 45-53.

Francesc BUSQUETS I COSTA (1999). *La part occidental de la via del Capsacosta (la Garrotxa / el Ripollès): història d'un camí*. Treball inèdit. Bellaterra, febrer de 1999 (dipositat a la Biblioteca de la Facultat de Filosofia i Lletres de la UAB).

Teresa CASAS I SELVAS. "Estudi preliminar: les àmfores de la vil·la de la Salut (Sabadell), Arraona, II època, núm. 1 (1987), Sabadell, p. 15-26.

Teresa CASAS I SELVAS [et al.] (1988). *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Treball premiat per la Caixa d'Estalvis de Sabadell, en el Concurs d'Estudis Socioeconòmics i Culturals, corresponents a l'any 1986, agost de 1988 (inèdit).

CASTELLVÍ, COMPS, KOTARVA, PEZIN (1997). *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*, Paris: Éditions de la Maison des Sciences

de l'Homme. (Documents d'Archéologie Française; 61).

M. H. CORBIAU (1982). "La Via Mansuerisca, voie antique des Hautes Fagnes belges", *Actes du colloque: Les voies anciennes en Gaule*, Université de Tours, p. 323.

J. ESTRADA GARRIGA (1997). "El itinerario de los Vasos Apolinales en el trayecto de Girona a Tarragona" dins G. CASTELLVÍ, J. P. COMPS, J. KOTARVA, A. PEZIN. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, p. 149-156. (Documents d'Archéologie Française; 61).

José Manuel IGLESIAS GIL, Juan Antonio MUÑOZ CASTRO (1990). "Aportaciones al análisis topográfico y tipológico de la vía Iuliobriga-Portus Blendum", *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico, p. 277-292.

M. LUGANI (1997). "Observations sur le mode de construction de la via Domitia à Pinet" dins G. CASTELLVÍ, J. P. COMPS, J. KOTARVA, A. PEZIN. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, p. 194-200. (Documents d'Archéologie Française; 61).

David MACAULAY (1978). *Nacimiento de una ciudad romana*. Barcelona: Timun Mas, p. 26-27.

L. MAS I GOMIS. "Arragonem, la progenitora de Sabadell", *Museo de la ciudad de Sabadell*, Sabadell (març de 1944), p. 39-44.

L. MAS I GOMIS. "Situación de estación o poblado de Arragona de los itinerarios romanos de los primeros siglos", *IV Congreso Arqueológico del Sudeste Español*, Elche 1948, Cartagena 1949, p. 393-399.

Ernest MATEU I VIDAL, Pere ROCA I GARRIGA, Josep SERRA I RAFOLS (1962) [et al.]. *A la memoria*

de Don Vicente Renom Costa. Sabadell: Museo de la Ciudad de Sabadell.

Marc MAYER, Isabel RODÀ (1984). *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell.

Marc MAYER, Isabel RODÀ (1997). "La via Augusta des Pyrénées à l'Èbre. Présentation", dins G. CASTELLVÍ, J. P. COMPS, J. KOTARVA, A. PEZIN. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris, p. 114-125. (Documents d'Archéologie Française; 61).

J. MERTENS (1982). "Quelques aspects chronologiques du réseau routier romain en Belgique", *Actes du colloque: Les voies anciennes en Gaule*, Université de Tours, p. 329.

Obras publicas en la Hispania romana (1980). Madrid: Dirección General del Patrimonio Artístico, Archivos y Museos. Subdirección General de Arqueología, Ministerio de Cultura, p. 11-14.

Jacoppo ORTALLI (1999). "La cispadana orientale: via Emilia e altre strade", *Tecnica stradale romana*, Università di Bologna-Istituto di archeologia, "L'Erma" di Bretschneider, Roma, p. 147-160.

Federico PALLÍ AGUILERA (1985). *La Vía Augusta en Cataluña*, Bellaterra: Universidad Autónoma de Barcelona (Faventia Monografías; 3).

D. PAYA (1997). "La fouille d'un tronçon de la via Domitia: l'exemple des 'rives du Salaison' au Crès", dins G. CASTELLVÍ, J. P. COMPS, J. KOTARVA, A. PEZIN. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, p. 191-194. (Documents d'Archéologie Française; 61).

Lorenzo QUILICI (1999). "Evoluzione della tecnica stradale nell'Italia centrale", *Tecnica stradale romana*, Università di Bologna-Istituto di archeologia, "L'Erma" di Bretschneider, Roma, p. 19-32.

V. RENOM I COSTA, L. MAS I GOMIS. "Las excavaciones del poblado de Arragona", *Arrahona*, núm. 1-2 (1950), Sabadell: Museo de la ciudad de Sabadell, p. 93-118.

J. RIUS I SERRA (1945). *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, I, Barcelona: CSIC.

Pierre SILLIÈRES. "La Via Augusta de Cordoue a Cadix. Documents du XVIII. s. et photographies aériennes pour une étude de topographie historique", *Mélanges de la Casa Velázquez*, XII (1976), p. 27-67. D. STERPOS, F. CASTAGNOLI, "La strada romana", *Quaderni di Autostrade*, 17 (1970), Roma, p. 28-29.

Rafael SUBIRANA I OLLÉ (1979). *Obra sabadellenca, 1953-1978*, Sabadell, p. 83-84.

J. VILA I CINCA (1927). *Memoria de los trabajos realizados en las cercanías del Real Santuario de Nuestra Señora de la Salud de Sabadell*, Sabadell: Imp. Ribera.

VITRUVI. *De architectura*. VII, 1. ●